

Rampzalige 'goedheid'

Ik wil mijn reactie op het artikel van Nico den Bok beginnen bij de titel 'Een ongemakkelijke goedheid', omdat het mij bij de kern van zijn betoog brengt (1) en vraag daarna aandacht voor de ramp als straf van God voor onze zonden (2).¹ Aan de vereenzelviging van schepping en natuur als ook aan het inbrengen van natuurwetenschappelijke gegevens in het 'scheppingsverhaal' kan hier niet voorbijgegaan worden (3). Mijn laatste punt betreft wat Nico den Bok noemt 'het gesecculariseerde denken' (4). Mijn conclusie staat aan het slot van de afrondende opmerkingen.

1. Een ongemakkelijke goedheid

De titel 'Een ongemakkelijke goedheid' die Den Bok aan zijn verhaal geeft is opmerkelijk te noemen. Waarom de goedheid van God ongemakkelijk is, legt hij niet uit.² Die lijkt mij hierin te zitten dat mensen er niet op moeten rekenen dat God in het geval van natuurrampen die veroorzaakt zijn door *global warming*, de mensen die getroffen zijn redt. Er komt geen redding van Godswege, wel gaat Hij door met scheppen (*creatio continua*). Daarin zit zijn goedheid.

De titel dekt slechts een gering deel van het artikel, eigenlijk alleen paragraaf drie, dat als antwoord dient op de tweede "existentiële" vraag 'Wat doet God (persoonlijk) bij rampspoed?' Het antwoord op de eerste "existentiële" vraag: dat natuurrampen, die ontstaan zijn ten gevolge van de opwarming van de aarde als straf van God/straf op onze zonden gezien worden, vindt in het geheel geen verwoording in de titel. Kortom, de titel dekt slechts de ene helft, en alleen hetgeen door de gelovige positief beleefd zou kunnen worden, en niet het meer problematische 'de natuurramp ten gevolge van *global warming* als straf van God/straf op onze zonden'.

Ik houd de theologische duiding van de natuurramp voor de kernwestie van Den Bok's artikel. De andere vraag 'Wat doet God bij rampspoed van deze aard?' die ik begrijp als: 'Wat doet God *na* rampspoed van deze aard?' is een vraag aan de zijlijn. De derde paragraaf, waarin deze vraag beantwoord wordt, mag dan gaan over wat God (wel zelf) doet, maar deze paragraaf levert geen echte bijdrage meer aan de vraag naar Gods reactie op de versterking van de schepping door de mens, de kernkwestie van het artikel.

Het artikel van Den Bok is als volgt samen te vatten: God doet twee dingen: met een natuurramp als Katrina mensen straffen voor 'onze zonden'; daarna gaat hij 'gewoon' weer door met scheppen. Maar aan wie komt deze doorgaande schepping nu eigenlijk ten gunste? In elk geval niet aan degene die door de natuurrampen getroffen zijn. Den Bok mag hier van 'trouw aan het werk van zijn handen' spreken, en zelfs verwijzen naar de 'bemoediging' aan het begin van de eredienst, de God van Den Bok blijkt dan in elk geval aan de getroffenenen, die toch niet minder het werk van zijn handen zijn, niet trouw te zijn.³ Hij laat ze tenonder gaan. Moet ik van Den Bok, die de opstanding het vangnet noemt dat God onder de schepping gespannen heeft, begrijpen dat zij uiteindelijk allen deel krijgen aan de opstanding? Het concept van de opstanding wordt dan op een wijze gebruikt die ik niet meer herken aan de wijze waarop daar in het Nieuwe Testament over gesproken wordt.⁴ In het Evangelie valt opstanding namelijk ten deel aan mensen die de weg van de Messias gegaan zijn, kortom, aan hen die hun leven verliezen ter wille van zijn naam.

Wat ik uit al deze redeneringen opmaak, is dat God blijkbaar meer trouw is aan de natuur ('geschapen naar zijn aard') dan dat hij trouw is aan de mens ('geschapen naar Gods beeld).

Daarmee kom ik tot mijn eerste punt. Ik begrijp niet hoe je boven een artikel met als kern de natuurramp als straf van God kunt zetten: 'Een ongemakkelijke goedheid' (van God). Ik noem dat 'rampzalige goedheid' -

¹ Nico den Bok en de auteur debatteerden op maandag 18 april 2005 in de Bosbeskapel in Den Haag over de tsunami onder de titel 'De tsunami: schokgolf door het geloof'. Voor het standpunt van Den Bok in dezen, zie 'Een schokgolf door de schepping. Theologische reflecties over de tsunami' in *Kerk en Theologie* 57 (2006), 10-23. Waar het in zijn artikel in *Kerk en Theologie* ging om een natuurramp - de tsunami - die niet ontstaan lijkt te zijn, zo Den Bok, ten gevolge van menselijke versterking van de natuur, daar gaat het in dit artikel wel om dergelijke natuurrampen.

² Het woord 'ongemakkelijk' komt in het artikel zelf verder niet voor, wel diverse malen het woord 'hardheid'. Op die lijn was de titel 'Harde goedheid' passender geweest.

³ Den Bok spreekt van de *groet*, waar het gaat om de *bemoediging*: 'Onze hulp is in de Naam van de Heer, die hemel en aarde gemaakt heeft en die niet laat varen de werken van zijn handen.' Onder die werken van zijn handen mag de mens ook zichzelf rekenen. Den Bok lijkt daar geen oog voor te hebben.

⁴ Een zelfde situatie doet zich met betrekking tot het (Bijbelse) scheppingsbegrip. Den Bok hanteert het op een geheel eigen manier, loskomend van de manier waarop het in de Bijbel wordt gehanteerd.

vandaar de titel van mijn artikel - en daarmee moge tegelijkertijd duidelijk zijn dat we hier geheel aan de goedheid van God voor mensen voorbij zijn. De formulering 'een goede God' past niet, zo moge duidelijk zijn uit 'een deel van de schepping dat zich met dodelijke kracht op mensen stort'.⁵ Dat moet 'kwaad' genoemd worden.

2. De natuurramp als straf/oordeel/toorn van God

a. Den Bok meent dat het niet ten onrechte is om natuurrampen die ontstaan ten gevolge van de storingen door de mens van de natuurlijke processen te begrijpen als 'straf van God' (zie de slotzin van de eerste alinea van de tweede paragraaf). Hij gebruikt daarnaast nog andere geloofswaarden als een *oordeel* dat erin te proeven valt, en hij spreekt van goddelijke *toorn*.⁶ Alleen bij de lezing van dergelijke natuurrampen als straf maakt hij (een tweetal) kanttekeningen. De kanttekeningen gelden echter ook zijn spreken over het oordeel en de toorn van God die daarin tot uitdrukking zouden komen. Met de twee kanttekeningen (1. Geen straf in de zin dat Hij persoonlijk mensen ermee bezoekt en 2. Geen straf op persoonlijke zonden van hen die erdoor getroffen zijn) wil Den Bok laten zien dat het woord 'straf' hier niet in de gebruikelijke zin opgevat moet worden: straf als persoonlijke bezoeking voor iemands zonden. Op grond hiervan zou ik tegen Den Bok willen zeggen: Als het begrip 'straf' hier niet past, trek het dan terug en kom tot de conclusie dat het niet juist is om dergelijke natuurrampen te duiden als 'straf van God'. Wil je het toch op die manier duiden, leg dan nauwkeurig uit waarom je het woord 'straf' hiervoor wel meent te kunnen gebruiken,⁷ maar zeg er dan ook direct bij dat God met deze natuurrampen wel erg ongeadresseerd, willekeurig en onrechtvaardig tekeer gaat. Dat waren tenslotte de punten die er bij de kanttekeningen uit kwamen. Dat we hier ver weg zijn van Gods goedheid, komt dan ook nog meer tot uitdrukking. Dat de lezing als 'straf op onze zonden' niet klopt, laat Den Bok zelf ook al zien, als hij zegt dat niet zelden anderen dan de daders van de verstoringen van de natuurlijke processen door dergelijke rampen getroffen worden. Geen mensen dus die de zonden bedreven hebben. Daar zouden zelfs mensen tussen kunnen zitten, die Gods eerste werk wel geeërd hebben, om de terminologie van Den Bok (uit de derde paragraaf) te gebruiken.

Om nog een andere reden klopt deze duiding niet. Dat heeft te maken met het bezittelijk voornaamwoord 'onze'. Dat suggereert dat degene die dit leest, mee inbegrepen is. Toch krijgt diegene (ik en andere lezers) de zonde niet op het hoofd terug.

Zo wordt op vele manieren duidelijk dat deze duiding niet juist is, en dan ook losgelaten zou moeten worden. Hier wreekt zich ook het feit dat Den Bok veel te globaal over de *global warming* en haar gevolgen spreekt, nog helemaal afgezien van de vraag of dergelijke natuurrampen wel het gevolg zijn van menselijke verstoring van natuurlijke processen.⁸ De wetenschappelijke discussie hierover is nog niet beslist ten voordele van de opvatting dat het hierbij om de gevolgen van 'ontregeling van de schepping' gaat.

b. Alvorens bij mijn laatste punt te komen, wil ik nog aandacht te schenken aan de *veronderstelling* van dergelijke natuurrampen als straf van God voor onze zonden, en wel dat de zonde niet ongestraft kan blijven. Den Bok duidt hem als een gedachte 'vanuit een meer traditioneel geloof', die hij zelf ook aanhangt. Nu lijkt mij karakteristiek te zijn voor de God van Israël dat Hij niet zo simpel met de zonde van zijn mensen omgaat als hier wel wordt gesuggereerd, in die zin dat hij de zonde nooit ongestraft laat. Wat ik hier mis, is het Bijbelse gegeven dat God niet uniform op de zonde reageert met straf. Het Bijbelse verhaal vertelt ook dat zonden vergeven kunnen worden. Den Bok gaat aan de mogelijkheid daarvan geheel voorbij. Waar hij gelukkig wel aandacht voor heeft, al is het niet in eerste instantie, is dat God ook nog op andere manieren op ontregelingen kan reageren dan door direct het zware middel van de natuurramp te gebruiken. Hij kan via een ethisch protest zijn stem tegen de ontregeling laten horen. Hij kan het geweten van mensen wekken. Hij kan profeten zenden. Den Bok spreekt hier van mogelijkheden, hij had ook kunnen zeggen dat God op die manier intussen al wel werkt. Er klinken tenslotte ethische protesten, er zijn profeten die waarschuwen en gewetens van mensen zijn gewekt. Wat hij vervolgens had moeten zeggen, is dat de

⁵ Den Bok spreekt ook zelf over 'rampspoed' en 'onheil'.

⁶ Waarom deze uitdrukking tussen aanhalingstekens staan, zoals ook eerder in paragraaf twee bij 'toorn van God' is mij niet duidelijk. Die aanhalingstekens ontbreken bij 'straf op onze zonden'. Bij de toorn maakt Den Bok een vergelijking met Jona. De vergelijking met Jona zou ik weinig gelukkig willen noemen, omdat Jona juist gered werd. Daarbij is ook nog op te merken, waar Den Bok zegt dat God de zonden niet ongestraft kan laten, God dat toch wel doet met betrekking tot de zonden door de stad Ninevé bedreven.

⁷ Den Bok meent eruit te zijn door van straf in overdrachtelijke zin te spreken, maar hij maakt niet duidelijk wat ik als lezer daaronder moet verstaan.

⁸ Den Bok zou hier beslist nauwkeuriger moeten spreken. Wie zijn precies de daders?

mensheid wel degelijk van besef blijkt geeft van de gevolgen van zijn eigen verstorend handelen. Tal van maatregelen zijn al genomen en worden er genomen. Er lijkt zich iets van bekering te voltrekken, om een Bijbelse term te gebruiken. Zou God daaraan geheel voorbij gaan? Den Bok laat niet zien voor deze gegevens enige aandacht te hebben.

c. Mijn laatste punt betreft het feit dat Den Bok op tweeërlei wijze spreekt over dergelijke natuurrampen. Zo zegt hij in paragraaf twee dat het niet ten onrechte is om de rampspoed die uit deze verstoring voortkomt, te zien als een straf (sc. van God) op onze zonden. In paragraaf vier zegt hij echter dat een dergelijke ramp geen straf van God persoonlijk is, maar dat het een gevolg is van menselijke zonde.⁹ De wijze waarop Den Bok een dergelijke natuurramp wel als straf op onze zonden wil blijven zien, maar niet als straf van God persoonlijk, vind ik uiterst gezocht. Bij straf kan toch niet anders gedacht worden dan aan iemand die een boosdoener straft voor de zonden die hij begaan heeft. Als bij die iemand niet God (persoonlijk) ingevuld kan worden, dan moet je met dat spreken stoppen. Als het zou moeten, dan lijkt het mij genoeg om te zeggen dat dergelijke natuurrampen gevolgen zijn van menselijke zonde. Verbind ze *dan* aan de mens, maar laat God daarbuiten, zou ik tegen Den Bok willen zeggen.

3. Geen onderscheid: a. tussen natuur en schepping, b. tussen wetenschap en Bijbelse verhaal

Wat zowel in dit als in het artikel over de tsunami opvalt, is dat Den Bok de begrippen natuur en schepping gebruikt alsof er tussen beide geen verschil zit. Niet minder opvallend is het inbrengen van natuurwetenschappelijke gegevens in het scheppings-theologische spreken.

a. Ik begin bij het feit dat Den Bok de woorden schepping en natuur door elkaar heen gebruikt. Hij maakt tussen de twee geen verschil. Nu is dat alleen al niet juist, waar het gaat over de mens. Als het over de natuur gaat, dan is de mens daar niet bij inbegrepen. Nu is dat bij Den Bok evenmin het geval bij de schepping. Maar dat laatste is ten onrechte, zeg ik op grond van het scheppingsverhaal (Genesis 1,1-2,3) waar verteld wordt dat op de zesde dag de mens geschapen wordt (1, 26-31). De mens behoort daar tot de schepping. Toch zijn op die mens de woorden natuurwetten, wetmatigheden, natuurlijke processen niet van toepassing.

Den Bok gebruikt het woord schepping dat we in dit kader toch in het bijzonder van Genesis 1 kennen. Op het scheppingsverhaal zelf echter wordt in het geheel niet ingegaan; een poging om te verstaan wat dit verhaal wil zeggen, heeft ook niet plaats. Den Bok lijkt het scheppingsverhaal op te vatten als het verhaal waarin verteld wordt dat God alles gemaakt heeft: de natuur met inbegrip van alle verschijnselen die daarbij horen (van bliksem en onweer tot vulkaanuitbarstingen, windhozen, aardbevingen en tsunami's). Dat lijkt mij echter niet de strekking van het scheppingsverhaal te zijn. Die zie ik veel meer gelegen in het maken door God van een voor de mens (en dier) leefbare ruimte. De schepping als de uiterlijke grond voor het verbond, om met Karl Barth te spreken. Den Bok hanteert het begrip 'schepping' op een manier die niet bij het Bijbelse verhaal past.

b. Het doet uitermate merkwaardig aan om het spreken over natuurwetten/natuurwetmatigheden verbonden te zien met Genesis 1 als of het hier om één en hetzelfde zou gaan. Waar natuurwetenschappen zoeken de (natuurwetenschappelijke) werkelijkheid in kaart te brengen, daar kan dat toch absoluut niet gezegd worden van Genesis 1. Dit scheppingsverhaal mag in de Nieuwe Bijbelvertaling niet als poëzie mag zijn weergegeven, er is dan toch eerder sprake van een scheppingshymne dan van een verhoog dat de wetenschappelijke toets kan doorstaan. De theoloog die spreekt over 'wetmatigheden die de Schepper heeft laten ontstaan en in stand houdt' laat zien geen oog te hebben voor het onderscheid tussen Bijbels (poëtische) verhaal en het wetenschappelijk verhoog.

4. Geseculariseerd denken

Zoek je naar de achterkant van het denken van Den Bok, dan kom ik uit bij wat hij 'het geseculariseerde denken' noemt. Daaronder verstaat hij - ik blijf even binnen zijn eigen kader - bijvoorbeeld de gedachte dat bliksem een stukje natuur is, doordat bij de botsing van warme en koude lucht elektrische ontlading optreedt. Ik zou zeggen dat we met deze omschrijving op het terrein van het natuurwetenschappen zitten. Om deze denkwijze geseculariseerd te noemen doet merkwaardig aan. Hij noemt dat geseculariseerd denken, omdat het hier om een denken gaat dat 'stelt dat natuurprocessen weinig of niet met God te maken hebben'.¹⁰ Als men door Den Bok niet van geseculariseerd denken verdacht wil worden, dan zal je het onweer, maar ook de vulkaanuitbarsting, de watersnoodramp van 1953 en de tsunami, zo zou ik willen aanvullen, met God moeten

⁹ Let op, Den Bok spreekt hier ook anders, als het over de zonde gaat. In de tweede paragraaf spreekt hij van 'straf op onze zonden', in paragraaf vier van 'menselijke zonde'.

¹⁰ Zie *Kerk en Theologie* 57 (2006), 11.

verbinden. Waar Den Bok echter geen oog voor heeft, is dat God zich niet met alles laat verbinden. Hoe Den Bok nog denkt te kunnen ontkomen dat God en lot met elkaar samenvallen, is mij niet duidelijk. Ik moet - daarbij - zeggen dat het mij uitermate gekunsteld overkomt, als Den Bok zegt dat dat niet God persoonlijk is die daar achter zit, maar dat dat wetmatigheden zijn die de Schepper heeft laten ontstaan en in standhoudt. Dan maakt hij God zelf toch ook enigszins los van zijn werk. Dat moge ook blijken, wanneer hij - in de tweede paragraaf - onderscheid aanbrengt tussen werk en daad. 'Wat de natuur 'doet' is geen persoonlijke daad van God. De traditie noemt het een werk van God. Een werk heeft een zelfstandigheid die een daad niet heeft. De natuur is Gods scheppingswerk, dat wil zeggen: iets met een eigen aard' Als iets zelfstandigheid heeft, dus op zichzelf kan staan en als iets een eigen aard heeft, dan zou ik zeggen dat hier bij Den Bok het begin van 'geseculariseerd denken' zichtbaar wordt. Ik begrijp ook niet hoe hij kan spreken van 'zelfstandigheid' van het scheppingswerk, omdat hij nu juist vindt dat alles van de natuur met God te maken heeft. Op die manier weet hij God echter wel vrij te houden van het perspectief op een natuurramp als de orkaan Katrina. God kan daarvoor niet persoonlijk verantwoordelijk gehouden worden. God is in de visie van Den Bok verantwoordelijk voor de natuurwetten, maar het zijn de natuurwetten die voor zo'n ramp zorgen, en dat is God niet persoonlijk aan te rekenen. Dat beschouw ik als zulk een scholastische redenering die er weinig fraai voor zorgt dat God er niet los van staat, maar dat we Hem er niet echt op kunnen aanspreken. En dan heb ik het nog niet over het feit dat ik in deze God zoals die door den Bok getekend wordt, de God van Israël, de genadige en barmhartige Vader van onze Heer Jezus Messias, in het geheel niet meer terugzie. En dat lijkt mij toch de eerste taak van een theoloog te zijn: laten zien wie de God van Israël is zoals die in de Schriften tot ons komt.

Afronding

Ik rond met twee punten af. Allereerst zet ik in bij de opmerking van Den Bok over 'de Schepper, die naar christelijke overtuiging, een goede God is'.¹¹ In de visie die hij erop nahoudt: een dergelijke natuurramp als 'een deel van de schepping die zich met dodelijke kracht op mensen stort', kan niet volgehouden worden dat God een goede God is.

Ik wil eindigen met de opmerking (in paragraaf drie gemaakt) dat er geen continuïteit bestaat tussen God als Schepper en God als Redder.¹² Zelf spreekt hij (zelfs) van een cesuur. Die cesuur moet er zijn, zo Den Bok, om mensen van fouten te laten leren. Den Bok heeft zich hier dan wel helemaal losgemaakt van de klassieke theologie die altijd eenheid veronderstelt heeft tussen tussen God de Schepper en God de Redder.

Mijn conclusie mag duidelijk zijn: met deze theologische reflecties zitten we op een verkeerd spoor, zowel bijbels-theologisch als systematisch-theologisch.

*Een kortere versie van dit artikel (zonder de punten 3 en 4)
verscheen in Theologisch Debat 6,1 (2009), 12-15*

¹¹ In het artikel in *Kerk en Theologie* 57 (2006), 17 stelt Den Bok deze overtuiging overigens ter discussie: 'De natuur kan dan maar tot op zekere hoogte naar een goede God verwijzen. Het gezicht dat God in of met zijn scheppingswerk toont, is vager en voor meer uitleg vatbaar dan het gezicht dat Hij in zijn openbaring aan de schepping laat zien.'

¹² Zo ook in het artikel in *Kerk en Theologie* 57 (2006), 17: 'De kosmos, de natuur is geen zachtzinnige moeder. Dit betekent ook, dat God als Schepper verder van mensen afstaat dan als de God van Israël en als de Vader van Jezus Christus.'